

Pavol Országh Hviezdoslav a májové oslavy 1918 v Prahe (Česko-slovenská cesta ku kanonizácii *cultural saints*)

Anna Zelenková

ZELENKOVÁ, A.: Pavol Országh Hviezdoslav and the Celebrations in Prague in May 1918 (The Czecho-Slovak Path Towards Canonisation of *cultural saints*)

SLOVENSKÁ LITERATÚRA, vol. 68, 2021, no. 6, pp. 643-659

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2021.68.6.5>

ORCID ID: 0000-0002-9753-6068

Key words: Pavol Országh Hviezdoslav, national poetry, cultural saints, model of canonisation, Czecho-Slovak literary relations, National Theatre celebrations in Prague on 16th – 18th May 1918

Drawing also on formerly unexplored period documents, the article analyses the impact of Pavol Országh Hviezdoslav's participation in the celebration of the 50th anniversary of the laying of the National Theatre's foundation stone on the 16th – 18th May 1918. The contribution is methodologically grounded in the comparative-analytical model of the canonisation of *cultural saints* as outlined by J. Leerssen and M. Dović (J. K. Helgason – M. Dović: *National Poets, Cultural Saints: Canonization and Commemorative Cults of Writers in Europe*, 2017). Through the prism of Hviezdoslav's visit, the article follows the transfer of his personality and work from the secluded microcosm of intellectual elites into the public macrocosm of the future state-forming community. The poet's transformation into a cultural saint, facilitated among other things by his speech addressed to Czech and Slovak extra-literary recipients at the celebrations, signified his approval for the ideology of Czechoslovakism. Historical importance of this visit to Prague consisted mainly in the fact that it was the first public acceptance of the envisaged integration into a common state.

Kľúčové slová: Pavol Országh Hviezdoslav, slovenská poézia, cultural saints, kanonizačný model, česko-slovenské literárne vzťahy, oslavy Národného divadla v Prahe 16. – 18. mája 1918

V roku 2017 bol ukončený medzinárodný encyklopedický projekt *National Poets and Cultural Saints of Europe: Commemorative Cults, Canonization and Cultural Memoary* (Helgason – Dović 2017), ktorý na príklade jednotlivých literárnych kultúr terminologicky vymedzoval pozíciu národných básnikov a ich cestu ku kanonizácii *cultural saints*. Viedli ho holandský kultúrny historik Joep Leerssen z Univerzity v Amsterdame a literárny teoretik Marijan Dović z Ústavu slovinskej literatúry a literárnej vedy Slovinskej akadémie vied a umení (ZRC SAZU) v Lublane, ktorí v spolupráci s externými spolupracovníkmi z rôznych krajín chceli zistiť, ktorí spisovatelia či umelci boli najviac spomínaní, uctievaní a inštitucionálne kanonizovaní v procese konštituovania moderných národov v období rokov 1840 – 1940. Projekt, na ktorom som participovala, sa nesústredoval na interpretácie ani biografie, ale najmä na relevantné momenty identifikácie týchto subjektov s ideologickými potrebami konkrétnych spoločností a na „stopy“, „pozostatky“, „znaky“, čiže nielen textové, ale aj materializované prejavy vytvárajúce zložitý systém interkultúrnych „znakov“ vo vedomí jednotlivca aj rôznych skupín (Zelenka 2020). Zo slovenskej literatúry predstavoval najväznejšieho kandidáta Pavol Országh Hviezdoslav (1849 – 1921), literárnymi historikmi označovaný za nespochybniteľného klasika, „strážcu spoločenských ideálov“ (Šmatlák 1969: 115) či básnického „génia“, objímajúceho „realitu širšieho sveta v takej celosti [...], ale i v takej hĺbke“ (Šmatlák 1965: 711). P. O. Hviezdoslav svojím dielom a osudmi ideálne stelesnil v slovenskej spoločnosti (aj keď neskôr začlenený do vyššieho česko-slovenského celku) pozíciu básnika, „laureáta“, ktorý kandidoval na verejne prijímaného a ikonicky nespochybniteľného *cultural saint* (národnej ikony, takzvaného kultúrneho svätca) (Dović 2017: 76). John Neubauer v tejto súvislosti hovorí o rozdieli v pojme národný básnik, ktorým sa môže stať ktorýkoľvek spisovateľ za svojho života, od výrazu *cultural saint* – národnej ikony ako metaforického stelesnenia či symbolu určitej kultúry bez ohľadu na aktuálnu politickú situáciu (Neubauer 2010). M. Dović chápe kanonizáciu, ktorá v kresťanskom kontexte v mnohom pripomína moment „blahorečenia“, ako proces obsahujúci širokú škálu ritualizačných praktík, ako sú intertextuálna nadväznosť, preklady, citácie, „stopy“ v názvoch ulíc, parkov, námestí, elementy materiálnej kultúry (múzeá, rodné domy, pomníky, sochy, pamätné tabule, zobrazenia na minciach a bankovkách a podobne), ale aj klasické ratifikačné procedúry (prítomnosť v školskom systéme, čítankách a učebniciach). Podľa literárneho teoretika M. Dovića súvisí úspešnosť zložitého kanonizačného procesu u konkrétneho autora priamo s predpokladom všeobecne uznávanej estetickéj hodnoty primárneho korpusu jeho textov (Dović 2017: 15-16). Model kanonizácie *cultural saint* sa skladá z troch prepojených aspektov: 1. *vita* (kandidát a jeho predpoklady kanonizácie), 2. *kult* (kanonizácia v užšom význame a jej relevantné elementy, ktoré zahŕňajú produkciu a reprodukciu kanonizovaného statusu) a 3. *efekty* (spoločenské dôsledky vyplývajúce z procesu kanonizácie).

Ak sa z tohto uhla pohľadu pozrieme na osobnosť a tvorbu P. O. Hviezdoslava, na spôsob jeho umeleckého vývinu od pozície národného básnika do pozície *cultural saint*, na prvý pohľad vidíme, že ideálne spĺňa všetky podmienky daného procesu. Estetická hodnota jeho diel bola vyzdvihovaná ako „reprezentatívna“ už za autorovho života. Valér Mikula poukazuje na Hviezdoslavovo smerovanie k sfére mravných hodnôt a vysokej kultúry, čo v básnikovom prípade znamenalo stotožnenie sa s mýtotorbou, ktorá vychádzala najmä z automýtotorbného procesu: „Napĺňanie [...] celistvého modelu básnika, ktorý si sám vytvoril, stane sa motiváciou Hviezdoslavovho celoživotného úsilia“ (Mikula 1997: 51). V roku 1903 uverejnil Svetozár Hurban Vajanský v *Národných novinách* článok *Dôkazy, že Hviezdoslav nie je „ťažký“* – išlo v podstate o apologetickú obranu lyrických textov básnika, vo verejnosti ťažko recipovaných, ktorý „orlím krídlom vznáša sa do výše“ (Vajanský 1903: 3). Pri zamyslení sa nad národným významom básnika vyslovil „výčitku“, že Hviezdoslav je síce povoláný „prejímať dedičstvo národných veštcov“ (Vajanský 1903: 4), ale „prištedro“ plní svoje umelecké formy novými myšlienkami, a preto sa čitateľsky môže zdať ťažkým. V akejsi pomyselnej Hviezdoslavovej odpovedi na Vajanského slová, v básni *Slovenský Prometheus*, Hviezdoslav naznačil svoj údel osamoteného titana: „A on sám čože prevínil? / Či premeškal var', čo mal zrobiť, / a či, čo nemal, učinil? / Ach! Olympu on nikdy nechcel dobyt.“¹ Stanislav Šmatlák charakterizoval autorov osud slovami, že ide o „básnické vyjádrení pozice, do ktoré sa Hviezdoslavova poezie dostala, vinou' svou i, vinou' svých“ (Šmatlák 1968: 65).

Už tento moment poukazuje na charakter, funkciu a podstatu Hviezdoslavovho statusu „klasika“, na ktorý však autor zámerne neašpiroval, ale bol mu aj dobovým verejným priestorom vedome prisúdený. Básnikovo dielo je vo verejnom priestore známe a o jeho rozšírení rozhodujú nielen textové stopy (ktoré vedú k čitateľskému ohlasu), ale aj „materializované“ stopy, ktoré pulzujú v kultúrnej pamäti. Dokonca táto „pulzácia“, to jest pohyb textu ku kontextu, prichádza v období, keď Hviezdoslavovo dielo je jedno z tých, ktoré symbolizujú hodnotový a estetický prevrat a zlom na rozhraní dvoch epoch – romantizmu a realizmu. Spisovateľova spätosť s Námestovom a Dolným Kubínom, jeho situovanosť mimo hlavného centra vtedajšej slovenskej kultúry, nijako neznižujú jeho postavenie vo verejnom priestore. V podstate ide o bezproblémový interkultúrny transfer Hviezdoslavovej osobnosti a jeho diela z uzatvoreného mikropriestoru intelektuálnych elít do spoločenského makropriestoru. Tento transfer má semioticko-metonymickú podobu, pretože spolu s ním sa realizuje reprodukcia kanonického statusu národného básnika – vytvára sa intertextuálny korpus vedeckých a popularizujúcich interpretácií. Tie ovplyvňujú niektoré výklady, pretože tento korpus lokalizujú nielen do slovenského, ale aj do „spoločného“ česko-slovenského kontextu. Súbor textov a materializovaných stôp je začlenený tiež do výchovno-vzdelávacieho systému (je integrovaný do školskej a akademickej tradície).

Rokom 1918 (teda ešte pred jeho úmrtím v roku 1921) sa v Hviezdoslavovom prípade v podstate prelínajú všetky tri fázy kanonizácie, pretože *vita*, ale najmä *kult* a *efekty* sa spájajú s formovaním novej národnej komunity. Tou sa stáva

1 Báseň vyšla až v roku 1921 vo vydaní *Sobrané spisy básnické Hviezdoslava*. Sv. V. Lyra. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, s. 395.

646 vytváranie nového spoločenstva a jeho „československej“ identity, ktorá je propagovaná kolektívnymi rituálmi a presadzovaním nových ideí. Je zaujímavé, že práve „čechoslovakizmus“, ktorý vyvoláva aj v súčasnosti v odbornej literatúre i v kontexte takzvaných pamäťových štúdií záujem ako interpretačne zložitý historický fenomén determinovaný dobovou sociálnou praxou, prispel k úspešnému zavŕšeniu komemoračných procesov v novo vzniknutej Československej republike (Hudek – Kopeček – Mervart 2019; Rychlík 2007; Čaplovič – Zatková 2018). Skutočnosť, že v čele uvedených procesov stál za slovenskú stranu P. O. Hviezdoslav, poukazuje na význam formujúcej sa ideologickej predstavy kultúrnej a politickej jednoty nového štátotvorného národa, ktorý potrebuje pre svoju vnútornú aj medzinárodnú reprezentáciu nespochybniteľné symboly (Rychlík 2012; Šámal – Pavlíček – Janáček – Barborík 2018). Tak sa aj básnikova cesta na divadelné oslavy v Prahe v máji 1918 stala súčasťou formovania jeho kultu a prispela k propagácii nielen formujúcej sa slovenskej národnej kultúry, ale aj ideológie česko-slovenskej štátotvornosti a jej kultúrnej a politickej jednoty.

Víta a jej predpoklady kanonizácie (Hviezdoslav pred rokom 1918)

Hviezdoslav sa ako delegát Matice slovenskej zúčastnil v roku 1873 osláv 100. výročia narodenia Josefa Jungmanna v Prahe a svoje dojmy zachytil v básni *Jungmannova slávnosť* (1873). Jeho dielo sa ešte pred prvou svetovou vojnou dostalo aj do českých stredoškolských čítaniek, prispieval do českých časopisov a zborníkov, napríklad *Slovensko* (1901), *Slovenská čítanka* (1911), báseň *Bratom Čechom*, ktoré poukazovali na národnostný a sociálny útlak Slovákov a východisko z krízy videli v propagácii československej národnej jednoty a vzájomnosti (Zelenková 2009: 95). Literárne kontakty s českým prostredím a pôsobenie lumírovskej poetiky Jaroslava Vrchlického na slovenského básnika už zdokumentovala a analyzovala monografia Jána Gbúra *Hviezdoslav a česká poézia* (Gbúr 1998).

V roku 1911 vydal Albert Pražák u J. Otta v Prahe zbierku *Básně biblické*, na základe ktorej František Votruba zhodnotil básnikov význam v českom prostredí: „schopnosť charakterizačná Hviezdoslavovej poézie bola pre českú kritiku, prísnu a skeptickú, svojimi záujmami zväčša k západu obrátenú a na jeho veľkých vzoroch odchovanú, vzácnym a radostným zjavom“ (Votruba 1912-1913: 66). Tento český pohľad potvrdilo aj básnikovo zvolenie za korešpondujúceho člena vtedajšej Českej akadémie vied cisára Františka Josefa pre vedy, slovesnosť a umenie v Prahe v roku 1913. Pri príležitosti 500. výročia upálenia Jana Husa napísal sociálne ladenú báseň *Pamiatke Husovej*. O rok neskôr v básni *Čo by som prial svojmu ľudu* vyjadril vieru, že jediným východiskom zo slovenskej krízy sa môže stať vytvorenie spoločného štátu Čechov a Slovákov.² Hviezdoslavove vzťahy a cesty do Čiech vyvrcholili účasťou na divadelných májových oslavách v Prahe pri príležitosti 50. výročia položenia základného kameňa Národného divadla a na konci roka 1918 bol po vzniku Československa ako symbol česko-slovenskej spolupráce (spolu s Aloisom Jiráskom) akceptovaný ako zástupca slovenskej kultúry a zvolený za poslanca Revolučného národného zhromaždenia.

2 Báseň *Pamiatke Husovej* bola publikovaná až v roku 1917 v českom evanjelickom časopise *Kalich*, roč. 5, č. 1. Rukopis básne *Čo by som prial svojmu ľudu* je uložený v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine (ďalej LA SNK), osobný fond P. O. Hviezdoslav, signatúra 70 J 13 (Brezina 1957: 122-169).

Z tohto veľmi stručného náčrtu niektorých Hviezdoslavových „českých“ aktivít vyplýva, že básnik bol už pred rokom 1918 chápaný v českom kontexte ako ideálny reprezentant možného budúceho spojenia. J. Leerssen používa v danej súvislosti kategóriu takzvanej konfirmácie ako nevyhnutnej podmienky potenciálnej kanonizácie, ktorá ešte za života kandidáta završuje proces ratifikácie fázy oslavnej promócie kanonického statusu – *cultural saint* smeruje z oblasti kultúry do politickej sféry a jeho „privlastnenie“ niektorými mocenskými skupinami sa stáva indikátorom nastupujúcej politickej moci (Leerssen 2006: 563). Z českého pohľadu predstavuje Hviezdoslav už v tomto období najvýznamnejšieho slovenského spisovateľa s veľkým „mýtovným“ potenciálom. Obraz všeobecne uznávanej estetickéj hodnoty a jazykovej osobitosti prerastá z literárnej do mimoliterárnej reality a básnik je vyzdvihovaný ako kultúrna, celonárodná osobnosť, ktorá môže byť porovnávaná so svetovými autormi (Dante, Shakespeare, Goethe a iní). Hviezdoslav sa vo svojej prekladateľskej činnosti zameriaval na týchto spisovateľov, čím „skracoval“ symbolickú vzdialenosť medzi slovenskou a svetovou literatúrou. Na druhej strane môže semiotická transformácia básnikovho kanonického statusu znamenať disproporciu medzi estetickou a recepčnou (čitateľskou) hodnotou. Výrazová problematickosť, a tým obmedzená recepčná prístupnosť vedie síce k zvýšeniu „hviezdnej“ legendárnosti, ale aj k väčšej „vzdialenosti“ od bežných čitateľských vrstiev.

Formovanie kultu ako predpoklad kanonizácie: Hviezdoslav v roku 1918

Hviezdoslavova účasť na divadelných májových oslavách v roku 1918 – navonok čisto kultúrnej slávnosti, ale s hlbokým politickým podtextom – výrazne vyzdvihla obraz autora ako oficiálneho symbolu, ktorý reprezentoval proklamovanú československú spoluprácu s víziou budúcej politickej jednoty. Táto cesta bola už síce zachytená v publicistickej aj odbornej literatúre, ale jej interpretácia z pohľadu završujúcej sa semiotickej nacionalizácie verejného priestoru a s využitím metodologických podnetov komparatívno-analytického modelu kultúrnej kanonizácie znamená nové čítanie dobových prameňov aj spomienkových textov.

Na začiatku roka 1918 bolo zrejmé, že český protirakúsky odboj sa orientuje na spoluprácu so štátmi Dohody, ktoré na čele s americkým prezidentom Woodrowom Wilsonom hlásali potrebu autonómneho štatútu „malých národov“ habsburskej monarchie (Paulová 1968). Tieto idey sa objavili v januárovej Trojkráľovej deklarácii českých ríšskych a zemských poslancov a akcentovali myšlienky na sebaurčenie Čechov a Slovákov. Potvrdila to aprílová Národná prisaha, ktorej text bol redigovaný v byte A. Jiráka v Resslovej ulici v Prahe za prítomnosti českých politikov a predstaviteľov takzvanej Maffie Františka Soukupa a Bedřicha Štěpánka (Paulová 1968: 428). K verejnemu predneseniu tejto prisahy v pražskom Obecnom dome 13. apríla 1918 bol pre predpokladanú medializáciu vyzvaný práve „najčítanejší spisovateľ“, český *cultural saint* A. Jirásek. Jeho prejav bol preplnený historickými reminiscenciami a veľmi často sa v ňom zdôrazňoval pojem „československý národ“ v rozličných, emotívne zafarbených sémantických konotáciách („muži a ženy československé“, „mládež československá“, „krev československá“; Jirásek 1922a: 43-47). Podľa dobových spomienok (Jan Hajšman, Jaroslav Kvapil, F. Soukup a iní) význam prehlásenia manifestačne poukazoval na politické spojenie

648 Čechov a Slovákov. Predstavitelia českého odboja však chceli nadviazať na túto jednorazovú manifestáciu rozsiahlejšou politickou akciou (z dôvodu cenzúry pri usporiadaní kultúrnych slávností) demonštrujúcou spoločný postup väčšiny potlačovaných národov monarchie.

Po búrlivých manifestáciách 1. mája 1918, ktorý bol oslavovaný po prvý raz od začiatku prvej svetovej vojny, sa ukazovali ako vhodné jubilejné oslavy 50. výročia položenia základného kameňa Národného divadla v Prahe. Svoju úlohu tu výrazne zohrávala vlastenecká historická paralela k roku 1868, ktorý signalizoval nárast nacionálneho sebavedomia českého národa, a to prostredníctvom celonárodnej kultúrnej akcie. Tejto slávnosti sa zúčastnili viaceré delegácie zastupujúce jednotlivé slovanské národy. F. Soukup vo svojich spomienkach uviedol menšiu účasť slovenskej delegácie zastúpenej šesťdesiatimi šiestimi drotármi pôsobiacimi vtedy v Čechách: „Čím bylo Slovensko před padesáti lety! Maďarská šlechta oslňovala svou nádherou celou Evropu. Bezejmenný zadupaný lid slovenský exportoval jen své dráteníky“ (Soukup 1928: 690). Prípravy májových slávností 1918 významne podporili aj aktivity slovenskej sociálnej demokracie v Liptovskom Sv. Mikuláši 1. mája 1918 iniciované Vavrom Šrobárom, ktorý v oficiálnej rezolúcii vyhlásil Slovákov za uhorskú vetvu jednotného československého kmeňa s právom na národnostné sebaurčenie v spoločnom štáte (Soukup 1928: 687). O otvorení divadelných slávností referovali aj *Národní listy* – na záver úvodníka bola vložená informácia o čase príchodu jednotlivých delegácií aj so zvýraznenou výzvou „národně uvědoměným“, aby boli všetky domy ozdobené zástavami jednotlivých národov (V předvečer 1918: 1). V polovici apríla 1918 sa prípravný výbor vedený Karлом Kramářom dozvedel dôležitú správu o takzvanom kongrese potlačovaných národov Rakúsko-Uhorska uskutočneného v Ríme 8. – 10. apríla 1918 pod záštitou talianskej vlády ako spojenca dohodových štátov (Dejmek 2005: 44). Kongres potvrdil ich právo na národné sebaurčenie a politickú samostatnosť (Klimek – Kubů 1995: 10).

Hviezdoslavovu účasť na divadelných slávnostiach zorganizovali V. Šrobár a A. Pražák v spolupráci s predsedom Československej jednoty Josefom Rotnágлом a redaktorom pražských *Národných listov* Antonom Štefánkom, ktorí boli poverení zabezpečením slovenskej delegácie (Hajšman 1928: 16): „Pod pláštěm nevinných slavností rázu kulturního byly od počátečních příprav cílevědomě připraveny a uspořádány demonstrace proti monarchii, tak, aby je slyšela celá Evropa“ (Hajšman 1928: 3). Predtým sa Šrobár s Rotnágлом obrátili na politikov Slovenskej národnej strany a na jej vedenie na čele s Matúšom Dulom, ale martinské centrum nakoniec účasť na slávnostiach v Prahe odmietlo (Hronský 2011: 33). J. Kvapil si spomenul na rozhovor s A. Pražákom, ktorý počas svojej vojenskej služby v Košiciach (1917 – 1918) navštívil básnika Hviezdoslava v Dolnom Kubíne. Preto napísal Pražákovi do Košíc, že to je „najnaliehavejšia politická nevyhnutnosť získať pre májovú cestu do Prahy oravského básnika“ (Pražák 1955: 65). Zároveň aj Kramář poslal do Dolného Kubína Šrobára, aby básnika navštívil a privátne ho zasvätil do celej záležitosti, že bude reprezentatívnym vedúcim slovenskej delegácie. Po problematických rokovaníach, keď bol Hviezdoslav kontaktovaný aj ďalšími informovanými sprostredkovateľmi, básnik zatelefonoval Pražákovi do Košíc, že ponuku prijíma, ale nemá k dispozícii dostatok finančných prostriedkov na cestu. Ten preto diskkrétne zabezpečil financovanie celej cesty prostredníctvom mecenášskej

iniciatívy ružomerských a mikulášskych priemyselníkov a ako oficiálny dôvod cesty sa uvádzalo, že so súhlasom oravského župana Juraja Bullu (básnikovho priateľa) odchádza na lekársku prehliadku do Prahy a potom na liečenie do kúpeľov v Karlových Varoch (Šrobár 1946b: 518-519). Hviezdoslavov odchod zostal utajený s ohľadom na uhorské úrady, svoj príchod do Prahy básnik síce ohlásil Štefánkovi telegramom, neposlal ho však z Dolného Kubína (Pivková 1954: 459).

Hviezdoslav pricestoval do Prahy vlakom 15. mája 1918 vo večerných hodinách. Pri príchode na Štátnu stanicu (dnešná Masarykova stanica) bol aj s manželkou Ilonou slávnostne privítaný a sprevádzaný zástupcami českých Sokolov a pražskej študentskej mládeže „za jásotu a zpevu dovolených i zapovězených písní a pokřiku radosti“ (Hajšman 1928: 19) do luxusného hotela Zlatá husa na Václavskom námestí. Člen prípravného výboru F. Soukup napísal, že Hviezdoslav bol vyzdvihovaný ako slovenský básnik, ktorý je „skromný, úctyhodný“, ale najmä „velebný a nesmrteľný“ (Soukup 1928: 692). Celkovo do Prahy pricestovali početné delegácie hostí formálne síce vedené spisovateľmi, ale so silnou participáciou politikov. Vo veľkej, viac ako dvestočlennej juhoslovanskej delegácii bol napríklad chorvátsky básnik Ivo Vojnovič, slovinskí spisovatelia Ivan Hribar, Fran Govekar, Oton Župančič a spisovateľka Žofka Kveder. V šesťdesiatčlennej poľskej delegácii boli zastúpení i predstavitelia generácie takzvaného Mladého Poľska Jan Kaspruwicz a Kazimierz Przerwa-Tetmajer. Dvadsaťdvačlennú slovenskú skupinu (niektoré zdroje uvádzajú osemnásť členov) viedli Hviezdoslav a Šrobár. Okrem nich v nej boli napríklad Fedor Houdek, Kornel Stodola, Ján Maršalko, Jozef Škultéty, Ivan Dérer, Ján Halla,³ niektorí aj s rodinnými príslušníkmi (Medvecký 1930: 340).

Slávnosti boli otvorené 16. mája 1918, v deň sviatku Jana Nepomuckého, oficiálneho zemského patróna adorovaného rakúskymi katolíckymi kruhmi (jeho meno však nebolo v antiklerikálnom českom prostredí spomenuté ani raz), zhromaždením v Panteóne Národného divadla, na ktorom vystúpili K. Kramář, F. Staněk, A. Jirásek, F. V. Krejčí a vedúci jednotlivých národných delegácií, medzi ktorými bol aj Hviezdoslav. Režisérom zhromaždenia bol J. Kvapil, ktorý vyzdvihol symbolickú česko-slovenskú jednotu aj tým spôsobom, že v Panteóne posadil na čestné miesta vedľa seba práve Hviezdoslava a staručkého májovca Adolfa Heyduka, ktorého slovenský básnik od mladosti, ale najmä od vydania zbierky *Cimbál a husle* (1876), veľmi obdivoval. K. Kramář vo svojom úvodnom, viac ako hodinovom prejave vyzdvihoval české historické právo a národné sebaurčenie so zárukou pre národnostné menšiny. Uviedol aj spôsob politického spojenia so Slováckmi, v ktorom štátotvorná jednota nesmie znamenať „duševní centralizaci“ a nebude „v ničem narušovati zvláštní osobitosti našich Slováků“ (Hajšman 1928: 35). Prislúbil aj vytvorenie vlastnej slovenskej univerzity a Slovenského národného divadla (Hajšman 1928: 35). Po ňom vystúpil nestor českých spisovateľov A. Jirásek, ktorý tiež vyzdvihol prejavy Slovákov pred päťdesiatimi rokmi a najmä výrok Jozefa Miloslava Hurbana, že „národ český nedopustí, aby hynuli ti, kteří

3 Karol A. Medvecký uvádza až päťdesiatčlennú slovenskú delegáciu. Rozdielne údaje vyplynuli z rôznej evidencie sprevádzajúcich rodinných príslušníkov, oficiálne zoznamy účastníkov slovenskej delegácie sa nezachovali.

650 jsou jeho“ (Jirásek 1922b: 53). Nádej, že pod Tatrami vysvitne deň slobody, potvrdil ďalšími slovami Hurbana: „My Vaši jsme, Vy naši jste“ (Jirásek 1922b: 53).

Podľa dobových svedectiev audítórium najviac zaujal poetický prejav P. O. Hviezdoslava (české denníky ho publikovali v češtine, a to buď celý, alebo v skrátenej podobe), v ktorom sa sám charakterizoval ako „lakomý sobec“, ktorý prišiel „z chladu ohřáti se k plamenům vašeho zápalu“ a „všecko to, co shromažďoval, uzavřel do svého srdce a doma bude rozdávát svému ubohému lidu“ (Jubilejní slavnosti Národního divadla 1918: 1). Básnik svoj text nekoncepcoval ako politickú zdravicu, ale ako osobné vyznanie, súkromný emocionálny prejav, ktorý vyjadroval vieru „v lepší a šťastnější budoucnost“. Využíval rôzne metaforické prirovnania a symboly („pozdravy tiché jako šelest listů za letního večera“, „květy husté jako hvězdami poseto nebe za májové noci“, „vůně květů jako výraz naší pospolitosti“; Jubilejní slavnosti Národního divadla 1918: 1). Krátky a na prvý pohľad jednoduchý prejav síce neodkazoval na žiadne historické udalosti či spoločenské reminiscencie, ale signalizoval básnikov postoj k česko-slovenskej otázke. Hneď v úvode vyústil do protikladu „skromné větve slovenské“ a „mohutné větve české“, ktoré sú „tak blízké a přece tak vzdálené“, do predstavy vrcholku stromu „širokého a vysokého“ (Jubilejní slavnosti Národního divadla 1918: 1). Podľa predsedu Československej jednoty J. Rotnáglá, účastníka divadelných slávností, Hviezdoslavova reč nebola „politická ani radikální“ a pôsobila na verejnosť ako „poetický projev ušlechtilé duše, která tesknila nad smutným dneškem svého lidu“ (Rotnágl 1954: 476). Napriek tomu zohrala zásadný politický význam, pretože ju prednášal „nejpovolanejší reprezentant Slovenska své doby“ (Rotnágl 1954: 476). Podľa Pražákovej interpretácie, ktorá sa neskôr pri hodnotení Hviezdoslavovho vzťahu k Čechom veľakrát zdôrazňovala (Rosenbaum 1989: 220), básnik svojím pozdravom uisťoval českú verejnosť o tom, že „Slováci chcú íst s Čechmi ako jednotná súčasť do společného štátu“ (Pražák 1955: 67). A. Pražák však bol iba jednostranným interpretom, ktorý vkladal do dobového textu stanoviská neskorších udalostí. Hviezdoslav v skutočnosti len vyslovil potenciálne želanie spoločného českého a slovenského postupu, ktorý ešte nebol aktuálnou realitou, ale skôr iba priáním. Po skončení štvorhodinového zhromaždenia zakončeného spievaním českej hymny česká tlač zaznamenala spontánne nadšenie manifestujúceho davu, ktorý básnika, „velkého pěvce porobených Slováků“ a „velebného kmeta“ (Soukup 1928: 702), odniesol na ramenách k hotelu Zlatá husa, kde bol za dlhotrvajúceho skandovania prinútený vystúpiť aj na balkón. Improvizovaný prejav však predniesol Šrobár, ktorý údajne prehovoril za básnika vyčerpaného emóciami a s chorými hlasivkami.

Hviezdoslavova účasť na divadelných májových slávnostiach navonok potláčala politický aspekt. Po porade so Šrobárom sa básnik, ako aj celá slovenská delegácia, rozhodol nezúčastniť 17. mája 1918 dôverných rokovaní popredných českých politikov s vedúcimi národných delegácií, ktoré sa uskutočnili v pražskom Obecnom dome. Predpokladal, že toto rokovanie, o ktorom predtým nebol organizátormi informovaný, je určené iba pre politikov, medzi ktorých sa nepočítal. Preto ani nebol oboznámený s textom rezolúcie, deklaráujúcej, že budúcnosť národov monarchie bude zakotvená „v pevných základech světové demokracie“ (Paulová 1968: 459) založených na práve na sebaurčenie vo vlastných, samostatných štátoch. Podľa historičky Milady Paulovej mali neskoršie rokovania,

z ktorých neboli zapisované protokoly, definovať štátny program československého, poľského a juhoslovanského národa, vymedzujúci spoločný obranný postup proti habsburskej monarchii.

Konštatujeme síce určitú pochopiteľnú zdržanlivosť slovenskej delegácie, ktorá si uvedomovala možnosť legislatívnej represie uhorskej jurisdikcie, a to neporovnateľne agresívnejšej ako bola rakúska, ale Hviezdoslav participoval na všetkých sprievodných akciách trojdňových osláv: na slávnostnom uvedení Jiráskovej drámy *Jan Hus* a opery Bedřicha Smetanu *Libuše* v Národnom divadle, na koncertoch, ľudovej slávnosti na Václavskom námestí, na manifestačnej ceste loďou na Zbraslavský zámok či na návštevách meštianskych salónov českých vlasteneckých priemyselníkov Waldesovcov alebo Bartoňovcov z Dobenína. Slovenská delegácia sa dokonca na osobné pozvanie Československej jednoty zúčastnila aj návštevy u českého priemyselníka a vlastenca Tomana Welza 17. mája v Krči, ktorá ešte v roku 1918 nebola súčasťou Veľkej Prahy, a preto nepodliehala priamej jurisdikcii pražskej polície. Podľa J. Rotnáglu sa na stretnutí zúčastnili Hviezdoslav s manželkou, Anton Štefánek, K. Stodola, Arnold Flögl s manželkou Annou (rodenou Ivankovou), Olga Kuzmányová a „slovenská dívčí mládež“ (Rotnágl 1954: 477). Idylický charakter tejto „nepolitickej“ návštevy („sväteční odpoledne na terase v zámeckém parku, pod modrým nebem, u bohatě prostřených stolů, za veselého povídání a zpívání, na procházkách mezi záhony květin“; Rotnágl 1954: 477) však v skutočnosti poukazoval na ekonomický záujem Československej jednoty (okrem jej slovakofilskej charitatívnej činnosti) o Slovensko ako geograficky blízky región, rozširujúci spoločný trh o vývoz českého kapitálu (Urban 1988: 433-434). Z publikovaných spomienok A. Štefánka vieme, že Hviezdoslav v Krči údajne predniesol ďalší „epochálny“, asi improvizovaný prejav, ktorý však pre privátny charakter schôdzky nebol v českej tlači publikovaný (Štefánek 1954: 404-405).

Štefánek s veľkým časovým odstupom parafrázoval základné myšlienky básnikovho prejavu, ktorý pripomenul osobnosti symbolizujúce česko-slovenskú kultúrnu a jazykovú jednotu, ako Jána Kollára, Pavla Jozefa Šafárika, Františka Palackého či Jaroslava Vlčka. Básnik uviedol aj Karla Havlíčka-Borovského, ktorý uznával vzájomnú spoluprácu na základe dvoch spisovných jazykov a veril „v politické a literárne zjednotenie“ (Štefánek 1954: 404). Básnik musí byť politikom, ktorý ukazuje cestu „k celému človečenstvu, nadevšetko k trpiacim a chudobným“ (Štefánek 1954: 404). Hviezdoslav poukázal aj na negatívne dôsledky jazykového rozkolu v minulosti, ktorý viedol k nezhodám v súžití Čechov a Slovákov. Na záver zopakoval myšlienku o jednom duchu a tele spoločného národa, ktorého „literatúra a umenie [...] je československé, ani čeština, ani slovenčina pritom neutrpí škodu“ (Štefánek 1954: 405).

V Krči sa Hviezdoslav stretol tiež s českým spisovateľom Antalom Staškom a na ďalších schôdzkach sa zoznámil aj s inými českými spisovateľmi, napríklad s Eliškou Krásnohorskou, Janom Herbenom, J. Kvapilom, Viktorom Dykom, literárnym historikom Arnem Novákom, opernou speváčkou Emou Destinovou alebo hercom Eduardom Vojanom. Prispelo to k jeho kultúrnej integrácii do spoločného česko-slovenského intelektuálneho a politického kontextu, ktorý vyvrcholil po oslobodení básnikovým zvolením za poslanca Revolučného národného

652 zhromaždenia.⁴ Špeciálne číslo obrázkového časopisu *Světozor* prinášalo z týchto stretnutí posolstvo, že „ze slavnostních hostí nám původem i srdcem nejbližších byl [...] Hviezdoslav [...], který ví, že co píše, myslí a cítí [...], že tak býti musí a že prospívá tím lidu svému“ (Světozor 1918). Nasledujúca veta potvrdzovala, že pozícia Hviezdoslava zastupovala pre neznámeho autora textu celý slovenský národ: „Dnes už slovenští bratři hlásí se k nám nepokrytě a veřejně – nic je nemůže od nás odkloniti a odlákati, a tak dočkáme-li se nové, růžovější budoucnosti, bude to jen s nimi“ (Světozor 1918).⁵

Doteraz historicky nedocenený význam Hviezdoslavovej cesty do Prahy nebol iba v potvrdení básnikovho kanonizovaného statusu, ale v tom, že zo slovenskej strany išlo na tejto akcii aj o prvý, verejne manifestovaný súhlas s predpokladanou účasťou v spoločnom štáte, a to v českom kontexte mimo slovenského územia. Navyše ho neproklamoval politik, ale najvýznamnejší slovenský básnik. Pre Hviezdoslava samotného bola jeho cesta dôležitá z hľadiska vyjadrenia postoja k česko-slovenskej otázke. Aj keď vo svojich predchádzajúcich príležitostných básnických textoch deklaroval kultúrnu a politickú jednotu (Brezina 1957), pred prvou svetovou vojnou bol ešte presvedčený o nemožnosti jej politickej realizácie, teda aby Slováci vystúpili zo spoločného uhorského zväzku. A. Pražák o tejto jeho ceste po rokoch napísal, že ide o „mužný, opravdový čin, jež dějiny spýchou postaví vedle činu Šrobárova“ (Pražák 1946: 408). Symbolika tohto aktu mala jasné posolstvo – najvýznamnejší slovenský politik (Šrobár) a slovenský básnik (Hviezdoslav) demonštratívne a verejne deklarujú prianie celej slovenskej spoločnosti vystúpiť z uhorského zväzku a vytvoriť spoločný štát s Čechmi. Hviezdoslavov prejav bol apelatívne smerovaný na rodiace sa česko-slovenské spoločenstvo a vhodne zapadol do kontextu historických udalostí. Prispel však v kontexte divadelných slávností určite aj k tomu, že 24. mája 1918 sa predtým váhajúca Slovenská národná rada na čele s predsedom M. Dulom oficiálne vyslovila za národnostné sebaurčenie, čím sa prihlásila k masarykovským ideám jednotného štátu Čechov, Moravanov, Slezanov a Slovákov (Hronský 1998: 84). 30. mája 1918 podpísali predstavitelia českých a slovenských krajanských organizácií v USA Pittsburskú dohodu podporujúcu spojenie českej a slovenskej vetvy do spoločného samostatného celku (Hronský 1998: 90).

Májové divadelné slávnosti v Prahe vyvolali aj veľký medzinárodný ohlas, na ktorý však reagovali tiež rakúske úrady a v rámci účasti slovenskej delegácie takisto maďarské úrady. Po 18. máji 1918 boli úradne zastavené *Národní listy* (k ich obnovenému vydávaniu došlo až pred vznikom Československa 19. októbra 1918) a zahraniční hostia boli vyhostení. Pražské policajné riaditeľstvo vyhlásilo v podstate obmedzené stanné právo, ktoré znamenalo úradný zákaz vyvesenia zástav vo farbách nepriateľských štátov (bielo-modro-červená) aj večerné zatvorenie pohostinstiev, zábavných podnikov a obmedzenie vychádzania (Soukup 1928: 706). S ešte väčšou represiou ako rakúske orgány vystúpila

4 Najväčší propagátor Hviezdoslavovho diela v Čechách, A. Pražák, sa nemohol divadelných slávností zúčastniť, pretože práve v tomto období absolvoval vojenskú službu v Košiciach, kde zostal až do konca októbra 1918. O priebehu slávností ho však informovali J. Kvapil a V. Šrobár.

5 V súvislosti s divadelnými slávnosťami vyšlo špeciálne číslo časopisu *Světozor – Národ sobě 1868 – 1918*, roč. 18, 1918, č. 39, nestránkované.

maďarská vláda, ktorá označila účasť slovenskej delegácie za závažný zločin z velezrady. Obžalovaný z nej bol politický hovorca slovenskej skupiny V. Šrobár.⁶

Hviezdoslav sa po represívnej akcii pražského policajného veliteľstva (uhorské úrady zakázali jeho účasť telegramom napísaným do Prahy, a to dvojja-zyčne – po maďarsky aj slovensky, aby príkaz nemohol byť dezinterpretovaný) roz- hodol 18. mája 1918 v neskorých večerných hodinách z Prahy odcestovať. Aby získal alibi pre maďarské úrady, na radu J. Kvapila nafingoval lekársku prehliadku u le- kára a spisovateľa Josefa Thomayera (literárne publikujúceho pod pseudonymom R. E. Jamot), ktorý mu pre „nečakane zhoršený“ zdravotný stav odporučil okamžitý návrat do Dolného Kubína, a to bez plánovaného liečenia v Karlových Varoch. Keď sa básnik z hotelového balkóna lúčil s Pražanmi, študenti údajne kričali, nech žije republika československá. Svedectvom rýchleho odchodu Hviezdoslava, ktorý sa ani nestačil rozlúčiť so svojimi pražskými priateľmi, je jeho nedatovaný list, ktorý dostal A. Jirásek 27. mája 1918: „Išlo to všetko – chvatom. Nu, radosť prchavá [...]. Ste v mojom srdci, kam zasadil som snímky Vašich jasných i tak vďačných nám tvári na – večitú pamäť.“ Takisto „slávneho romanciera českého“ poprosil o to, aby diskrétno odovzdal do listu pripojené pozdravy na lístkoch, a to účastníkom divadelných slávností: „Používam tento spôsob zaslatia, aby [...] niekde nebo- li shabané – to sa deje až pričasto!“⁷ 29. júna 1918 bol Hviezdoslav vypočúvaný komisiou zloženou zo správnych orgánov liptovskej stolice a dôstojníkov liptov- sko-mikuláškovej pohraničnej polície. Hviezdoslav však argumentoval zhoršeným zdravotným stavom aj prehlásením, že nemá k dispozícii kópiu ani prepis svoj- ho prejavu. V korešpondencii s A. Pražákom sa preto básnik vyhol akémukoľvek politickému hodnoteniu a obmedzil sa iba na emotívny výrok: „Ej, v tej Prahe to bol len život najvyššej povýšenosti duchovnej!“⁸ Pretože sa básnik tešil úcte a vážnosti aj v maďarských kultúrnych kruhoch, následným vyšetrovaním a zhro- maždením dôkazného materiálu bol poverený oravský župan J. Bulla v Dolnom Kubíne. Ten sa oficiálnou cestou obrátil na pražské policajné riaditeľstvo, aby mu poskytlo prepisy prejavov a preklad z českých novín. Vlasteneckí jedinci z radov pražskej polície však zaslanie zdržiavali, a preto Bulla v komunikácii s centrálnymi uhorskými úradmi v Budapešti navrhol proces odložiť pre nedostatok dôkazov. Argumentoval tým, že nemocný Hviezdoslav bol proti svojej vôli zneužitý ojed- nelými akciami českých revolučných radikálov bez väčšieho politického vplyvu.

6 Na rozdiel od Hviezdoslava V. Šrobárovi prifažila jeho reč a rezolúcia už z manifestácie 1. mája 1918 v Liptovskom Sv. Mikuláši, ktorá žiadala pre uhorskú vetvu „československého“ národa právo na národné sebaurčenie. Šrobár svoj postoj potvrdil aj cestou do Prahy na divadelné slávnosti, no v skutočnosti na politické rokovania. Obžaloba nariadená Uhorskou ministerskou radou sa odvolávala na § 127 zákona z roku 1878 a dôkazným materiálom sa stali anglické, francúzske, americké a talianske časopisy (Šrobár 1946a: 75-79). Šrobár bol predbežne zadržaný v Ružomberku 29. júna 1918, nariadením uhorského ministerstva vnútra bol internovaný do maďarského Czeglédu a 14. augusta zatknutý (Medvecký 1930: 340). V procese, ktorý mal byť pravdepodobne v septembri alebo októbri toho istého roku v Budapešti, mu hrozilo odsúdenie na smrť. Pre rozšírenie chrípkovej pandémie v Hornom Uhorsku bol však na začiatku septembra 1918 podmienčne prepustený, aby ako lekár mohol pôsobiť v Ružomberku. Rozpad monarchie o niekoľko mesiacov neskôr nakoniec prerušil prípravy súdneho konania a V. Šrobár sa z vážna stal jedným z vodcov prevratu a v prvej československej vláde ministrom s plnou mocou pre správu Slovenska.

7 P. O. Hviezdoslav v liste A. Jiráskovi, nedatované. LA SNK v Martine, osobný fond P. O. Hviezdoslav, signatúra 70 C 27.

8 P. O. Hviezdoslav v liste A. Pražákovi z 28. augusta 1918 (citované podľa Pražák 1955: 382).

654 Budapešť so záverečným rozhodnutím váhala a takisto ako v Šrobárovom prípade vyšetrovanie ukončil vznik Československa 28. októbra 1918.

Efekty – potvrdenie kanonizačného statusu (Hviezdoslav po roku 1918)

Pražské májové divadelné slávnosti realizovali celú oblasť takzvaných ritualizačných praktík, a to vo význame jubilejných osláv, slávnostných večerov so zdravicami, výstav, verejných prejavov či ľudových manifestácií, kde materializované „znaky“ spisovateľa ako fyzickú osobnosť transformovali do symbolizovanej existencie s mýtotočným potenciálom (Leerssen – Rigney 2014). Táto situácia trvala u Hviezdoslava až do jeho smrti v novembri 1921. Oficiálne pocty a všeobecne proklamovaná pozornosť „nového československého národa“ vyústili aj do udelenia čestného doktorátu Univerzity Karlovej v roku 1919 a do menovania za poslanca Revolučného národného zhromaždenia. To sa stalo akousi náhradou za básnikovo odmietnutie funkcie oravského župana po vzniku Československa, keď bol ešte na konci roka 1918 jednohlasne navrhnutý za prvého oravského župana, ktorý by bol slovenského pôvodu. Básnik to však odmietol, „chcel žiť i naďalej v ústraní“ (Styk 1954: 507). Oslavy jeho sedemdesiatych narodenín sa okázalo oslavovali aj za účasti vládnej delegácie, ktorá do Dolného Kubína pricestovala zvláštnym vlakom 2. februára 1919. Hviezdoslav sa stal symbolom abstraktnej československej identity, reprezentantom nového štátu, ktorý s ním 31. januára 1919 uzatvoril (na priamy pokyn Tomáša Garrigua Masaryka) lukratívnu finančnú zmluvu. V. Šrobár, vtedy už minister s plnou mocou pre správu Slovenska, navrhol dohodu, ktorá by preniesla Hviezdoslavove autorské práva na Československú republiku, ale básnikovi by až do jeho smrti zabezpečila ročnú rentu vo výške 24 000 korún československých.⁹ Hviezdoslav tieto pocty prijal – idea spoločného štátu, ako ju vyjadril v niekoľkých príležitostných básňach, stelesňovala v jeho očiach celkovo záruky pre slovenský národ, ktorý v roku 1918 získal vytúženú slobodu. Vyjadril to poďakovaním Slovenskému oddeleniu Ministerstva školstva a národnej osvety (MŠANO), ktoré viedol J. Vlček: „vzkriesenie mojej drahej zomrelej Slovače a scelenia sa jej [...] so silnými bratmi Čechmi v jedno nerozlučiteľné národné i štátne telo na veky!“¹⁰ Prejavilo sa to aj v básnikovom parlamentnom prejave z 20. mája, nakoniec však neprednesenom, ktorý odrážal jeho súhlas s novou štátotvornou ideológiou čechoslovakizmu (Gbúr – Zelenková 2020: 479). Hviezdoslav obhajoval „jeden národ: československý: bez spojky v tomto názve, lebo jednotný, jednoliaty, celistvý“ (Pražák 1955: 100) a novo formulovanú „československú“ literatúru chápal v duchu Pražákových predstáv ako ideovo-estetický výraz spoločného politického celku „s dvoma prostriedky, nástrojmi ku kultúrnej práci na poliach verejného života“ (Pražák 1955: 100). Prejav, ktorý mu korigoval A. Pražák, zároveň dokazuje nielen v Hviezdoslavovom tvorivom vývine, ale aj v jeho mimoliterárnej recepcii prerastanie kategórie *vita* do následného *cultu*,

9 V zmluve bolo zakotvené, že po eventuálnej Hviezdoslavovej smrti bude manželka Ilona poberať vdovský dôchodok – polovicu sumy, teda 12 000 korún československých ročne. Zmluvu uverejnil Pražák 1955: 303-304.

10 P. O. Hviezdoslav v liste Slovenskému oddeleniu MŠANO z 11. februára 1919. Citované podľa Gbúr 1998: 30.

keď sa národný básnik po úspešnom završení procesu produkcie aj reprodukcie¹¹ svojho kanonického statusu stáva národnou a kultúrnou ikonou – *cultural saint*.

Na jar v roku 1921 sa zhoršil básnikov zdravotný stav, ktorý oslabil jeho choré srdce po komplikovanej a dlhodobej angíne pectoris. Oficiálne politické kruhy, ktoré vyzdvihovali Hviezdoslava ako symbol česko-slovenskej jednoty, sa obávali, že básnik „prožívá asi poslední chvíle“,¹² a preto by bolo vhodné pred slovenskou verejnosťou demonštrovať záujem českej strany o osud tejto „celonárodnej ikony“. Mediálnu akciu na podporu danej spolupráce aj spôsob, akým túto delikátnu záležitosť realizovať, navrhli oravský župan Viktor Pivko a tajomník Slovenskej národnej a roľníckej strany Juraj Slávik. Prostredníctvom vysokého českého úradníka a štátneho tajomníka na Ministerstve pre správu Slovenska v Bratislave Antonína Kudláča sa obrátili na kancelára pražského Hradu Přemysla Šámala s prosbou o pomoc a s konkrétnym návrhom na riešenie:

„dobře by působilo, kdyby se kancelář p. prezidenta dala popptati po zdraví Hviezdoslavové (cestou župana anebo ministra). [...] Tato věc je romantická. Hviezdoslav má jíti na jih. Poněvadž i pan prezident se chystá na jih, je Orava toho mínění, že by bylo dobré pro náladu na Slovensku, kdyby tu bylo zdání, že Hviezdoslav jde s p. prezidentem. A poněvadž u Hviezdoslava jest již nyní možnost odebrati se na jih, že jde ‚napřed‘. Ale to hlavní přide: že, poněvadž p. prezident nemůže ještě na jih, posílá Hviezdoslava napřed a dává mu x peněz na pobyt na jihu. Popřípadě prý by mohl někdo třetí dáti ty peníze, a vyvolalo by se jen zdání, že jsou od p. prezidenta.“¹³

Masaryk sa však rozhodol, že poskytne peniaze zo svojho osobného fondu. Aby dodržal úradný postup, 7. apríla 1921 nariadil prostredníctvom svojho kancelára P. Šámala informovať sa o básnikovi u ministra pre správu Slovenska Martina Mičuru v Bratislave. Kancelára požiadal aj o to, že „má býti v novinách uveřejněno, že pan president, dověděv se o ochuravění básníka Hviezdoslava, nařídil své kanceláři, aby se telefonicky zeptala na jeho zdravotní stav“.¹⁴ Šámal sa ešte v ten istý deň informoval u Mičuru, „v jakých hmotných poměrech se básník Hviezdoslav nalézá. Bylo nám totiž sděleno, že hodlá se odebrati na jih, v kterémžto případě – myslím –, že by pan president učinil opatření, aby z jeho soukromé pokladny muži tak vynikajícímu byla poukázána příslušná částka jako příspěvek na cestu“.¹⁵ Hviezdoslav mal odcestovať do chorvátskej Dalmácie, ale aj keď sa táto cesta na juh nakoniec nerealizovala, prezident mu prostredníctvom liptovského

11 V komparatívno-analytickom modeli kanonizácie *cultural saints* sa fáza *kultu* rozčleňuje na produkciu (ohlas primárneho korpusu textov a materiálnych „stôp“ v kultúrnej pamäti) a reprodukciu (ohlas sekundárneho korpusu textov, čiže štúdií, komentárov a podobne, eventuálne jeho integrácia do školskej a akademickej tradície).

12 A. Kudláč v liste P. Šámalovi z 5. apríla 1921. Archív Kancelárie prezidenta Českej republiky, fond P. O. Hviezdoslav (bez uvedenia signatúry).

13 A. Kudláč v liste P. Šámalovi z 5. apríla 1921. Archív Kancelárie prezidenta Českej republiky, fond P. O. Hviezdoslav (bez uvedenia signatúry).

14 Prezidentská kancelária v liste ministerskému radovi Dr. Patejdlovi zo 7. apríla. 1921 Archív Kancelárie prezidenta Českej republiky, fond P. O. Hviezdoslav.

15 Hradný kancelár P. Šámal v liste ministrovi M. Mičurovi zo 7. apríla 1921. Archív Kancelárie prezidenta Českej republiky, fond P. O. Hviezdoslav.

656 župana V. Pivku poskytol na liečenie 100 000 korún československých. Básnik odpovedal ďakovným, doteraz nepublikovaným listom: „Vaša žiadosť je mi rozkazom, ako náhle dôjdem natoľko k silám, že môžem sa prevážať, pospeším, ano, na blahodárny juh.“¹⁶ Keď prišiel 30. mája 1921 nemocný Hviezdoslav na liečenie do Prahy (špeciálne pre neho vypraveným salónnym vagónom), na stanici ho vítali ministri vlády a zástupca primátora. Správy o ňom sa objavili na pokyn prezidentskej kancelárie vo všetkých českých a slovenských novinách, ktorým Československá tlačová kancelária vydávala pravidelné komuniké o každej podrobnosti básnikovho pobytu v Prahe a následného doliečenia v Luhačovicach. V podolskom sanatóriu navštevoval na začiatku júna tohto „miláčka celého národa a spoluvôrce národní jednoty Čechů a Slováků“¹⁷ ministerský predseda Jan Černý, v zastúpení T. G. Masaryka hradný kancelár P. Šámal a minister pre unifikáciu Vladimír Fajnor. Aj pohreb v Dolnom Kubíne (český návrh pochovať básnika na pražskom Vyšehrade vedľa takých českých osobností ako Jan Neruda, B. Smetana či Božena Němcová vdova odmietla, pretože by nemohla navštevovať manželov hrob) sa stal celonárodnou udalosťou, ktorej priebeh spolu s účasťou a prejavmi schvaľovala československá vláda.¹⁸

Hviezdoslava sprevádza až do súčasnosti atribút národnej ikony, legendy a reprezentatívneho symbolu slovenského národa. Tento kult neoslabilo ani básnikovo priklonenie sa k myšlienke čechoslovakizmu, ktorú šírili medzivojnoví českí a niektorí slovenskí politici na čele s T. G. Masarykom. U Hviezdoslava pretrváva estetická hodnota jeho diel, ktorá sa svojou sémantickou „nedourčenosťou“ bráni jednoznačným interpretáciám. Dôležité však je, že dané dielo nepretržite koreluje nielen s historickou, ale aj s prítomnou situáciou spoločnosti. Ako ukázala Hviezdoslavova cesta na divadelné slávnosti v Prahe v máji 1918, o pozícii *cultural saint* rozhoduje nielen umelecká hodnota hlavných „ideí“ básnikových textov, ale aj mimoliterárne faktory a mimotextové znaky. Práve tie najviac prispeli ku skutočnosti, že rokom 1918 Hviezdoslavovo meno ovládlo semiotickú nacionalizáciu česko-slovenského priestoru. Básnik „prestáva existovať ako vnútorná štruktúra [...] začína označovať čosi, čo je spoločensky oveľa dôležitejšie ako básnická aktivita: národnosť, svetovosť, umelecko [...] a mnohé ďalšie a nové obsahy, kedykoľvek sa ukáže ich spoločenská potreba [...] zrodil sa klasik“ (Mikula 1997: 56).

Štúdia je výstupom grantového projektu APVV-19-0244 *Metodologické postupy v literárnovednom výskume s presahom do mediálneho prostredia*. Zodpovedný riešiteľ: prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc. Doba riešenia: 2020 – 2024.

16 P. O. Hviezdoslav v liste T. G. Masarykovi z 8. mája 1921. Archív Kancelárie prezidenta Českej republiky, fond P. O. Hviezdoslav.

17 Hviezdoslav v pražskom sanatóriu. Praha (Čtk. Telegr. 9. června [1921]). Komuniké pre Čtk. Rukopis. Archív hlavného mesta Prahy, fond P. O. Hviezdoslav, II 43 [nepodpísané].

18 Predsedníctvo Ministerskej Rady v liste Prezidiu všetkých ministerstiev z 11. novembra 1921 vo veci pohrebu P. O. Hviezdoslava a účasti členov vlády. Archív hlavného mesta Prahy, fond P. O. Hviezdoslav, II 43.

Líst P. O. Hviezdoslava T. G. Masarykovi, 8. mája 1921
(Archív Kancelárie prezidenta Českej republiky, Pražský hrad, Praha)

*Slovutnosti pánu
pánu T. G. Masarykovi, prezidentovi Československej Republiky
v Prahe. Hrad.*

Pane Prezidente!

Zase nové, nebývalé prekvapenie Ste mi ráčili spôsobiť, až príliš starostlivý o moje uzdravenie, trebárs v živote svojom nenachodím ničoho, čím by som sa bol mohol stať hodným, zaslúženým Vašej vysokej pečlivosti. Ráčili Ste totiž k cieľu zotavenia môjho niekde na juhu preláskave poukázať mi 100. 000 korun a na čím skoršie upotrebenie hneď i v hotovosti dať mi prislať.

Veľkolepý, ozaj panovnícky dar to a čo viac pre nepatrného jednotlivca, skromného to slovenského spisovateľa! Ráče prijáť zaň moje najúctivejšie, najsrdečnejšie poďakovanie! Lebo veď ako ináč by som sa Vám, veľkodušný Mecenáte môj, odvdáčiť mohol? Iba slovom, mizerným, prázdnyim slovom... Dľa prírodným zákonov vylúčené je; no skutočne po takomto neobyčajne blahosklonnom a dobrotivom šetrení môjho biedneho života prial by som si účastným sa stať zázraku: v zotavení tam na juhu totiž dôjsť i – duševnej obnovy, omlady! a jej kvetom i ovocím odmeniť sa čo najštedrejšie nášmu drahému československému národu a v prvom rade Vám, najvyššiemu jeho reprezentantovi, chlube jeho i sláve... Bárby sa tak stať mohlo! Bárby sa tak stalo! Lebo, áno, Vaša žiadosť je mi rozkazom; akonáhle dôjdem natoľko k silám, že môžem sa prevádzať, pospeším, áno, na blahodárny juh, úfajuc sa úplnému osveženiu schradlých síl a dosiahnutiu opätnej radostnej práceschopnosti...

Ináč čo najúprimnejšie želajúc Vám, pane Prezidente, šťastného zotavenia na Vašom akiste tiež južnom jarnom a letnom pobyte, som s výrazom svojej hlbokkej úcty a vernej prítulnosti

v Dolnom Kubíne dňa 8. ho mája 1921.

*Vám, pane Prezidente,
povždy zcela a povďačne oddaný
Pavol Országh Hviezdoslav*

Archívne pramene

Fondy P. O. Hviezdoslava: Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine; Archív hlavného mesta Prahy; Archív Kancelárie prezidenta republiky, Pražský hrad, Praha; Literární archiv Národního divadla, Praha; Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha

Pramene

HAJŠMAN, Jan, 1928. *Kongres utlačovaných národů rakousko-uherských v Praze (jubilejní oslavy Národního divadla v Praze v květnu 1918)*. Praha: Nákladem časopisu „Legie“.

- 658 JIRÁSEK, Alois, 1922a. Dne 13. dubna 1918 v Obecním domě pražském. In JIRÁSEK, Alois. *Sebrané spisy. Díl XLIV. Směs. Belletrie i paměti*. Praha: J. Otto, s. 43-47.
- JIRÁSEK, Alois, 1922b. Dne 16. 5. 1918 v Pantheonu Národního musea v Praze. In JIRÁSEK, Alois. *Sebrané spisy. Díl XLIV. Směs. Belletrie i paměti*. Praha: J. Otto, s. 48-55.
- JUBILEJNÍ slavnosti Národního divadla. Slavnostní schůze v Pantheonu Musea království Českého, 1918. *Hlas národa*, roč. 33, 17. 5. 1918, č. 104, s. 1.
- KVAPIL, Jaroslav, 1947. *O čem vím. Sto kapitol o lidech a dějích z mého života. Část druhá*. Praha: Dr. Václav Tomsa.
- PIVKOVÁ, Kornélia, 1954. Spomienky na Hviezdoslava. In *Hviezdoslav v kritike a spomienkach. Sborník*. Zostavil Stanislav Šmatlák za spolupráce Gabriela Rapoša. Úvod, štúdiu a poznámky napísal Stanislav Šmatlák. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, s. 457-462.
- ROTNÁGL, Josef, 1954. Hviezdoslav v mých vzpomínkách. In *Hviezdoslav v kritike a spomienkach. Sborník*. Zostavil Stanislav Šmatlák za spolupráce Gabriela Rapoša. Úvod, štúdiu a poznámky napísal Stanislav Šmatlák. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, s. 470-487.
- STYK, Aurel, 1954. Hrsť spomienok. In *Hviezdoslav v kritike a spomienkach. Sborník*. Zostavil Stanislav Šmatlák za spolupráce Gabriela Rapoša. Úvod, štúdiu a poznámky napísal Stanislav Šmatlák. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, s. 504-509.
- ŠROBÁR, Vavro, 1946a. *Pamäti z vojny a z väzenia (1914 - 1918)*. Druhé vydanie. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská.
- ŠROBÁR, Vavro, 1946b. *Z môjho života*. Praha: František Borový.
- ŠTEFÁNEK, Anton, 1954. Moje spomienky na Pavla Országha Hviezdoslava. In *Hviezdoslav v kritike a spomienkach. Sborník*. Zostavil Stanislav Šmatlák za spolupráce Gabriela Rapoša. Úvod, štúdiu a poznámky napísal Stanislav Šmatlák. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, s. 387-411.
- V PŘEDVEČER národního svátku, 1918. *Národní listy*, roč. 58, 15. 5. 1918, č. 108, večerní vydání, s. 1.

Literatúra

- BREZINA, Ján, 1957. *Slovenská poézia v revolučných rokoch 1917 - 1921*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, s. 122-169.
- ČAPLOVIČ, Miloslav - ZAŤKOVÁ, Jana, 2018. *Slovensko a Slováci vo víre prvej svetovej vojny (Vojenské dejiny Slovenska 1914 - 1919 slovom a obrazom)*. Bratislava: Pro Militaria Historica. ISBN 9788089523542.
- DEJMEK, Jindřich, 2006. *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. I. Revolucionář a diplomat (1884 - 1935)*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2702-1.
- DOVIČ, Marijan, 2017. *Prešeren po Prešernu. Kanonizacija nacionalnega pesnika in kulturnega svetnika*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura. ISBN 978-961-7017-04-5.
- GBŮR, Ján, 1998. *Hviezdoslav a česká poézia*. Prešov: Náuka. ISBN 80-967602-4-6.
- GBŮR, Ján - ZELENKOVÁ, Anna, 2020. Hviezdoslavove neznáme slovenské a maďarské prvotiny z rodinného archívu Alberta Pražáka. *Slovenská literatúra*, roč. 67, č. 5, s. 478-495. ISSN 0037-6973.
- HELGASON, Jón Karl - DOVIČ, Marijan, 2017. *National Poets, Cultural Saints: Canonization and Commemorative Cults of Writers in Europe*. Leiden: Brill. ISBN 978-90-04-33539-4.
- HRONSKÝ, Marián, 1965. Hviezdoslav na oslavách Národného divadla. *Dějiny a současnost*, roč. 7, č. 8, s. 1-3. ISSN 0418-5129.
- HRONSKÝ, Marián, 1998. *Bojo Slovensko a Trianon 1918 - 1920*. Bratislava: Národné literárne centrum. ISBN 80-88878-14-4.
- HRONSKÝ, Marián, 2011. *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918 - 1921)*. Bratislava: Veda. ISBN 978-80-224-1183-7.
- HUDEK, Adam - KOPEČEK, Michal - MERVART, Jan, ed., 2019. *Čečo/slovakismus*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 978-80-7422-679-3.
- KLIMEK, Antonín - KUBŮ, Eduard, 1995. *Československá zahraniční politika 1918 - 1938. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*. Praha: Institut pro středoevropskou politiku a kulturu. ISBN 80-85241-88-9.
- LEERSSEN, Joep, 2006. Nationalism and the Cultivation of Culture. *Nations and Nationalism*, roč. 12, č. 4, s. 559-578. ISSN 1469-8129.

- LEERSSEN, Joep – RIGNEY, Ann, ed., 2014. *Commemorating Writers in Nineteenth-Century Europe: Nation-Building and Centenary Fever*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. ISBN 978-1-137-41214-0.
- MAŤAŠÍK, Andrej, 2015. Vavro Šrobár a vznik Slovenského národného divadla. *Slovenské divadlo*, roč. 63, č. 4, s. 338-356. ISSN 0037-699X.
- MEDVECKÝ, Karol A., 1930. *Slovenský prevrat I*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha.
- MIKULA, Valér, 1997. *Od baroka k postmoderne. Interpretácie sondy do slovenskej literatúry*. Levice: Vydavateľstvo L. C. A. ISBN 80-88897-07-6.
- NEUBAUER, John, 2010. Figures of national poets: Introduction. In CORNIS-POPE, Marcel – NEUBAUER, John, ed. *History of the Literary Cultures of East-Central Europe*. T. 4. Amsterdam: John Benjamins. ISBN 9789027234520.
- PAULOVÁ, Milada, 1968. *Tajný výbor [MAFFIE] a spolupráce s jehoslovany v letech 1916 – 1918*. Praha: Academia.
- PRAŽÁK, Albert, 1946. Hviezdoslavova služba národu. In PRAŽÁK, Albert. *O národ*. Praha: E. Beaufort, s. 401-409.
- PRAŽÁK, Albert, 1955. *S Hviezdoslavom. Rozhovory s básnikom o živote a diele*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry.
- ROSENBAUM, Karol, 1989. *Vzťahy slovenskej a českej literatúry 19. a 20. storočia. Koncepcie a riešenia*. Bratislava: Obzor.
- RYCHLÍK, Jan, ed., 2007. *Korespondence. T. G. Masaryk – slovenští veřejní činitelé (do r. 1918)*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR. ISBN 978-80-86495-48-4.
- RYCHLÍK, Jan, 2012. *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992*. Praha: Vyšehrad. ISBN 978-80-7429-133-3.
- SOUKUP, František, 1928. 28. říjen 1918. *Předpoklady a vývoj našeho odboje domácího v československé revoluci za státní samostatnost národa. Díl II*. Praha: Orbis.
- ŠÁMAL, Petr – PAVLÍČEK, Tomáš – JANÁČEK, Pavel – BARBORÍK, Vladimír a kol., 2018. *Literární kronika první republiky: údlosti, díla, souvislosti*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2909-6.
- ŠMATLÁK, Stanislav, 1965. Hviezdoslav. In *Dejiny slovenskej literatúry. Literatúra druhej polovice devätnásteho storočia*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, s. 656-714.
- ŠMATLÁK, Stanislav, 1968. *Pavol Országh Hviezdoslav*. Praha: Svobodné slovo.
- ŠMATLÁK, Stanislav, 1969. *Hviezdoslav. Básnik národný a svetový*. Bratislava: Obzor.
- TOMEŠ, Josef, 2008. Jaké to bylo jaro! Naděje května 1918. *Akademický bulletin*, roč. 19, č. 5, s. 2-4. ISSN 1210-9525.
- URBAN, Zdeněk, 1988. K některým otázkám geneze společného státu Čechů a Slováků. *Historický časopis*, roč. 36, č. 3, s. 427-437.
- VAJANSKÝ, Svetozár Hurban, 1903. Důkazy, že Hviezdoslav nie je „ťažký“ (Prednáška na besede Živeny dňa 2. febr. 1903). *Národné noviny*, roč. 34, č. 16 (7. 2. 1903), s. 3-5.
- VOTRUBA, František [-r-], 1912-1913. Poézia Hviezdoslavova a Vajanského v Čechách. *Prúdy*, roč. 4, s. 66.
- ZELENKA, Miloš, 2020. The „literary memory“ model of research based on comparative analysis: A presentation on cultural archeology. *World Literary Studies*, roč. 12, č. 4, s. 35-44. ISSN 1337-9275.
- ZELENKOVÁ, Anna, 2009. *Medzi vzájomnosťou a nevzájomnosťou. Sondy do česko-slovenských a slovensko-českých literárnych vzťahov*. Praha – Nitra: Slovanský ústav AV ČR – Filozofická fakulta UKF. ISBN 978-80-86420-34-9, 978-80-8094-648-7.

Doc. PhDr. Anna Zelenková, Ph.D.

Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.

Valentínska 1

110 00 Praha 1

Česká republika

E-mail: zelenkova@slu.cas.cz